

Tradīciju un bioklimatisko faktoru mijiedarbība reģionālajā arhitektūrā

Edgars Suvorovs, *Rīgas Tehniskā universitāte*

Reģionālajai videi atbilstošas arhitektūras radīšanā svarīga ir ne tikai mākslinieciski estētiskā konteksta ievērtēšana, bet arī vietējiem dabas un klimatiskajiem apstākļiem pielāgotu arhitektūras risinājumu izmantošana. Mūsdienās saasināto globālo klimata un dabas problēmu kontekstā arhitektoniski telpiskās vides veidošanā aizvien svarīgāka kļūst tieši klimatam atbilstošas arhitektūras veidošana. Viena no šādas arhitektūras projektēšanas ievirzēm ir bioklimatiskā arhitektūra, kuras pamatā ir cilvēkam labvēlīga mikroklimata nodrošināšana ēkā, ar arhitektoniski telpiskās projektēšanas paņēmieniem mērķtiecīgi izmantojot reģionālās vides raksturīgās īpašības: gan klimatu, gan dabas elementus. Ciešā bioklimatiskās arhitektūras saikne ar dabu nosaka to, ka bioklimatiskās arhitektūras principi bieži sakņojas vēsturiskās tautas celtniecībā, kurā vislabāk atklājas vietējo tradīciju, klimata un dabas apstākļu mijiedarbība arhitektūrā.

Cilvēka veidoto mītņu pirmsākumos vietējiem dabas un klimata faktoriem bija noteicošā loma mājokļu konstruktīvo un telpisko risinājumu tipu izveidē. Paņēmieni, kā visracionālāk panākt cilvēkam komfortablu apstākļu nodrošināšanu mājoklī atbilstoši vietējam klimatam, tika pilnveidoti vairāku gadsimtu gaitā mēģinājumu un kļūtu procesa rezultātā, iegūtās zināšanas un pieredzi nododot no paaudzes paaudzē. Tomēr turpmākajos vēstures periodos tradīciju un lokālo klimatisko apstākļu loma arhitektūras veidošanā ir bijusi ļoti mainīga.

Reģionālās arhitektūras formu valodu ietekmē tradīciju, dabas un klimatisko apstākļu mijiedarbība. Reģionālās arhitektūras tradīcijas Latvijā izpaužas latviešu lauku sētā, kuras saknes meklējamas vēl pirmajā tūkstošgadē pēc Kristus dzimšanas. Šī reģionālās arhitektūras forma Latvijā, līdzīgi kā attiecīgi citu valstu un klimatisko reģionu raksturīgā tradicionālā arhitektūra, kalpo kā piemērs klimatam atbilstošas arhitektūras projektēšanai, bet līdzīgos klimatiskajos apstākļos būvētām ēkām ir dažādas arhitektoniskās raksturiezīmes, kas skaidrojams ar vietējo kultūras un celtniecības tradīciju būtisko ietekmi.

Reģionālās arhitektūras viena no iezīmēm ir vietējo celtniecības materiālu izmantošana, kas piešķir unikalitāti katra reģiona arhitektūrai vienas klimata zonas ietvaros. Piemēram Latvijas teritorijā koka lubu izmantošana jumta materiālam noteica divslīpņu jumta formas izveidi, bet reģionos, kur pieejamāks materiāls bija salmi, jumtiem bija četras slīpnes, jo ar koka lubām ērtāk pārsegt bija jumtus ar divām slīpņēm, bet reģionos, kur izmantoja salmus, tipiskāki bija četru slīpņu jumti. Tur, kur lubu jumtus vēlāk aizstāja salmu jumti, ierastā divslīpņu jumta forma tika saglabāta, jo tā jau bija nostiprinājusies kā celtniecības tradīcija.

Vēstures gaitā notika pakāpeniska attālināšanās no lokālajām īpatnībām, aizvien lielāku nozīmi piešķirot arhitektūras formālajām pazīmēm. Jau sākot ar viduslaikiem Latvijas teritorijas iekarotāji bija ieviesuši Rietumeiropas būvmākslas tradīcijas un pilsētu apbūves principus, kas vietējo tradīciju un klimatisko apstākļu ietekmē ieguva lokālus vaibstus. Tāpēc arī stilu arhitektūrā bija vērojamas atšķirības dažādos klimatiskajos reģionos.

Kaut arī vietējās tradīcijas vislabāk saglabājās tautas celtniecībā, jau 19. gadsimta beigās bija vērojama to straujāka izzušana, kad koka guļbūves ar salmu jumtiem sāka nomainīt mūra konstrukcijas, apzāģēti baļķi, ķieģeļi un jumta kārneņi, kurus mēdza arī ražot vietējie saimnieki. Tomēr daudzviet saglabājās senās tradīcijas, tāss, niedres un salmu jumti tika izmantoti arī 20. gadsimtā.

Pievēršanās mērķtiecīgiem lokālās identitātes meklējumiem notika jūgendstila nacionālā romantisma ietvaros, meklējot arhitektūras sakni ar vietējām tradīcijām un kultūru. Ziemeļu zemju klimats un vietējās tradīcijas padarīja nacionālā romantisma arhitektūru monumentālāku. Māksliniecisko izteiksmi pastiprināja stāvie jumti, dabīgo vietējo materiālu krāsas un faktūras, lietišķāku raksturu piešķīra atturīgais ornamentālo dekoru lietojums. Daudzos nacionālā romantisma stilistikā celtos namos bieži ir atrodami stilizēti tautas koka celtniecības motīvi. Ar latviešu tautas celtniecības tradīcijām asociētās stāvo jumtu formas vairākkārt tika mēģināts izmantot, lai arhitektūru padarītu „latviskāku”, jo kaimiņzemēs tradīciju ietekmē tie bija manāmi lēzenāki.

Lielāko iespaidu uz arhitektūru atstāja 20. gadsimta sākuma industrializācija un modernās tehnoloģijas, tradīcijas tika aizstātas ar globālām tendencēm, bet klimatiskie faktori ignorēti, pārņemot vietējam klimatam netipiskus arhitektūras elementus. Tika īstenota viena tipa arhitektūra dažādās klimata zonās. Šādam internacionālam stilam radās dabiska pretestība jau 20. gadsimta otrajā pusē, ar mērķi atdzīvināt vietējo tradīciju klātbūtni arhitektūrā. Sākotnēji pretestība izpaudās vizuālās identitātes meklējumos, bet 20. gadsimta nogales ekoloģisko ideju ietekmē lokālās identitātes meklējumi ieguva svarīgu praktisku pamatojumu.

Tā kā bioklimatiskās arhitektūras principi ir radniecīgi ar daudziem tautas celtniecības aspektiem, ar bioklimatiskās projektēšanas līdzekļiem ir iespējams radīt reģionālajiem apstākļiem ekoloģiski un estētiski piemērotu mūsdienīgu vidi. Tomēr bioklimatiskās arhitektūras ietvaros vairāk tiek akcentēta klimatisko faktoru loma, bet mazāk – tradīciju nozīme. Tāpēc, kaut arī bioklimatisko faktoru integrēšana arhitektūrā ļauj radīt reģionālajiem apstākļiem funkcionāli piemērotu ēkas arhitektoniski telpisko tēlu, vizuālās identitātes problemātika ir sarežģītāks jautājums. Ņemot vērā, ka 21. gadsimta sākumā ekoloģisko principu transformācija arhitektūras valodā paver plašas iespējas globālo arhitektūras novirzienu lokalizācijai, tās ir jāamcās izmantot, lai radītu mūsdienīgu, globālajām arhitektūras ievirzēm atbilstošu, bet lokālajai videi specifiski piemērotu arhitektūru.